

Maria Montserrat Martí i Bas i el monestir de Montserrat

No m'és possible de parlar de la Montserrat Martí¹ d'una manera objectiva i desapassionada. La meva relació amb ella va començar fa moltíssims anys, durant els meus estudis que llavors anomenaven de «Filosofia i Lletres» a la Universitat de Barcelona; exactament era el 1961, quan l'Institut d'Estudis Catalans va donar un discret accèssit a un treball

1. En general, per a la biografia de Montserrat Martí, vegeu Emili J. BOIX FUSTER, «Maria Montserrat Martí i Bas, o la feina resistent», *Serra d'Or* (desembre 1981), p. 25-32; Albert MANENT, *Retorn a abans d'ahir: Retrats d'escriptors i de polítics*, Barcelona, 1993, p. 237-246, i la breu nota anònima del Full dels Dijous, de la Facultat de Biblioteconomia i Documentació de la Universitat de Barcelona, corresponent al 7 d'abril de 2005, que he consultat en la versió en línia (www.ub.es/biblio/dijous.htm).

primerenc sobre literatura popular de les Illes Balears, que més endavant sortiria, refet i molt ampliat, al volum VII dels *Estudis Romànics*, fundats i dirigits fins al darrer detall per Ramon Aramon i Serra. Amb motiu d'això es va iniciar una amistat que no s'havia d'interrompre mai més, tant amb el senyor Aramon —secretari general d'un Institut pràcticament clandestí, encofurnat en un petit pis de la Gran Via, al costat de la nostra Universitat—, com amb la seva fidelíssima secretària Montserrat Martí i Bas, que aleshores tenia uns quaranta-cinc anys i que, com aviat vaig tenir ocasió de comprovar, era un argent viu que ho movia tot, que coneixia tothom i que tenia una gran fallera de posar en contacte els pocs que en aquells moments ens interessàvem per les coses catalanes, tant a dintre com a fora del país.² Gràcies a aquestes primeres trobades, vaig tenir el privilegi d'assistir a un parell de cursos dels Estudis Universitaris Catalans, patrocinats per l'Institut, que m'obriren moltes finestres i em permeteren de conèixer Joaquim Molas, tot just tornat de Liverpool, que ens ensenyava literatura, en substitució del mític Jordi Rubió i Balaguer, que també vaig conèixer en aquella casa, com hi vaig conèixer Jordi Carbonell, Miquel Tarradell, Miquel Coll i Alentorn, Agustí Duran i Sanpere i tantes altres patums, al costat de companys joves com Núria Aramon, Maria Teresa Ferrer i Mallol, Amadeu J. Soberanas, Joan Lluís Marfany, Josep M. Ferrer, o els més veterans Joan Colomines o Antoni Sala-Cornadó.³

No cal dir que Montserrat Martí vigilava sempre de prop o de lluny la marxa dels Estudis Universitaris Catalans, feia propaganda per atreure-hi noves vocacions, ens proporcionava els llibres i les revistes de l'Institut amb un descompte adequat per a les nostres butxaques més aviat escurades, i sobretot era feliç quan podia fer una estona de tertúlia sobre tota mena de temes, sobretot els relacionats amb la situació política en la qual ella prenia posicions arriscades que més d'un cop li haurien pogut provocar problemes greus, en aquella època esquifida i resclosida, en la qual la brigada politicosocial estava sempre a l'expectativa i actuava sense contemplacions de cap mena. A vegades, el senyor Aramon, quan m'havia agafat confiança, em comentava amb la seva típica ironia: «Aquesta noia serveix més per les relacions públiques que per fer de secretària.» En tot cas, feien un bon tàndem i la Montserrat li escrivia sempre a màquina les cartes que ell redactava prèviament en un esborrany a mà, i quan convenia, segons els temes, era ella ma-

2. Emili J. Boix Fuster retreu «un rodolí humorístic que algú havia dedicat a la nostra entrevista: “Cent voltes multiplicada / ets un continu tragí; / és cert que aquesta vegada / no ets allà i ensems aquí”».

3. Vegeu els meus llibres *Escriptors i erudits contemporanis. [Primera sèrie]*, Barcelona, 1996, p. 233-236 (sobre R. Aramon i Serra) i p. 263-269 (sobre Joaquim Molas), i *Escriptors i erudits contemporanis. Segona sèrie*, Barcelona, 2001, p. 205-245 (sobre R. Aramon i Serra). Hi ha també excel·lent informació sobre Aramon, amb alguna inevitable al·lusió a Montserrat Martí, a Albert Manent, *En un replà del meu temps: Retrats d'escriptors i de polítics*, Barcelona, 1999, p. 25-36.

teixa que se'n feia responsable i les signava. Penso, per exemple, en la gran quantitat de correspondència adreçada a ella que he pogut trobar dins el dossier de l'arxiu de l'Institut dedicat al doctor Jordi Rubió i Balaguer, sempre relacionada amb la miscel·lània que els *Estudis Romànics* li van dedicar, que permet de veure les bones amistats que la Montserrat tenia arreu del món, amb algunes manifestacions especialment significatives, com les postals que li feia arribar des de Sueca un Joan Fuster que camuflava amb una aparent displicència la passió que sentia pel món de l'erudició i pels erudits «de Barcelona».

Quan al final de 1962 vaig ingressar a la comunitat benedictina de Montserrat, no vaig perdre el contacte amb la Montserrat Martí, sinó que el vaig augmentar considerablement. Ella hi tenia un germà, Jordi Maria —el pare Lluç per a nosaltres, nascut el 1925 i monjo de Montserrat des del setembre de 1945—, que aleshores ja era sacerdot (des del 1954) i treballava abnegadament, entre altres serveis, a l'Escolania i a la fotografia. Tant la Montserrat com la seva germana Roser —membre de l'Opus Dei, però que vivia amb ella al pis familiar— mantingueren sempre una relació molt estreta amb el seu germà,⁴ segurament perquè era germà únic i sobretot perquè al començament de l'estada a Montserrat va tenir una poliomièlitis que li va deixar un braç i una cama impeditos. La Montserrat m'havia explicat, potser ja abans, que estava molt agraïda a l'abat Aureli M. Escarré perquè havia permès al seu germà Jordi que fes la professió monàstica i s'ordenés de sacerdot, malgrat aquesta malaltia permanent, i ens agraï sempre a tots nosaltres que li féssim costat i que, sempre que era possible, l'acompanyéssim pels llargs corredors o per les escales de la casa i l'ajudéssim en tot allò que necessités. Fins i tot, quan ell es va morir, va quedar desolada, però sempre que em veia —fins i tot quan, a causa de la malaltia, teòricament ja no coneixia les persones— se m'abraçava plorant i em deia: «Vosaltres sou els meus germans.» De fet, el pare Sebastià M. Bardolet, abat de Montserrat a la mort del pare Lluç (octubre de 1991), n'ha explicat que, en una de les diverses converses que van tenir poc abans, li va demanar que s'ocupés de la Montserrat, que aleshores quedava tota sola i amb molt poca família, i tant ell, com el seu antecessor, el pare Cassià M. Just, com el seu successor, Josep M. Soler, van mirar d'agombolar-la tant com els fou possible.

Durant un munt d'anys, doncs, vaig veure la Montserrat amb una certa regularitat. Ella em venia a veure al monestir, on anava sovint tota sola o amb la seva germana per raons familiars, on acudia als actes religiosos promoguts per la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat i pels Oblats de Montserrat dels quals formava part, i on pas-

4. Confirmada per alguna de les escasses cartes de totes dues germanes conservades a l'Arxiu de Montserrat, entre els papers del pare Lluç, i en el gran tou de cartes del pare Lluç a les seves germanes que recentment el marmessor de Montserrat Martí ha tingut la gentilesa de lliurar a Montserrat.

sava inevitablement la setmana santa, en una cel·la del santuari a la qual sovint convidaven altres persones. Jo anava també de tant en tant a l'Institut, primer a la Gran Via, després a l'Òmnium —al carrer de Montcada— i finalment a la Casa de Convalescència, i m'hi rebia la Montserrat, que sabia que la porta del senyor Aramon m'era sempre oberta, però que aprofitava l'avinentesa per parlar d'amics comuns i per explicar-me històries i misèries del moment. D'altra banda, el senyor Aramon, ajudat per Joaquim Molas, organitzava uns cursos d'estiu per a estrangers que van resultar d'una gran utilitat per enriquir la nòmina de catalanòfils abrandats, en una època que no hi havia cap altra possibilitat de conèixer de prop la cultura catalana proscriu de tants indrets, i durant una colla d'anys vaig anar a l'Institut a fer-hi alguna classe —sobre teatre medieval o sobre literatura popular en general— i al cap de pocs dies tornava a rebre els estudiants, acompanyats per la Montserrat Martí i per la Núria Aramon, que volien visitar una mica Montserrat i saber de prop com era la muntanya i com érem els monjos.

Durant els meus primers anys de monestir vaig conèixer també, més aviat de lluny, el pare de la Montserrat, un senyor venerable, ben conegut entre els Oblats, que anomenàvem amb afecte «l'abat Martí», i que ens acompanyava al menjador i al cor durant alguns dies assenyalats, especialment per la quaresma. Es tractava de Joaquim Martí i Rodés, un home senzill, primer comptable i després apoderat d'una empresa mitjana,⁵ que durant la Segona República s'havia afiliat al partit democratacristià Unió Democràtica de Catalunya i que durant la Guerra es mantingué, com el seu partit, fidel a la República, bé que no aprovés els estralls antireligiosos dels revolucionaris esquerrans i anarquistes. La seva filla va seguir els mateixos passos.⁶ En va heretar un ardorós catalanisme i un activisme imparabile,⁷ que la dugueren a afiliar-se igualment a Unió Democràtica, a intervenir en la Junta del Comitè Catòlic d'Ajut a la Població Civil dirigida primer pel doctor Lluís Vila d'Abadal i després per Maurici Serrahima —gran amic de tota la vida—⁸ i a prendre part en la xarxa de culte clandestí que manegava des de l'ombra el pare Josep

5. Segons Albert Manent. En uns apunts manuscrits del pare Lluç Martí, conservats a l'Arxiu de Montserrat, assenyalava només que era «administratiu». Hi anota també que la seva mare, com era costum aleshores, es dedicava a les feines de la casa.

6. Val a dir que tant ella com la seva germana Roser van tancar el local d'Unió Democràtica el dia abans de l'ocupació de les tropes franquistes i es van assegurar que no hi quedessin papers comprometedors (cf. Hilari RAGUER I SUÑER, *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps (1931-1939)*, Barcelona, 1976, p. 510).

7. Cf. Joan SAMSÓ, *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*, vol. 1, Barcelona, 1994, p. 182 i 217-219.

8. Podeu veure nombroses referències a Montserrat Martí als índexs de les memòries de Serrahima, aparegudes primer a Edicions 62 i després, amb molt de material nou, a Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Vegeu també Joan SAMSÓ, *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*, vol. 1, p. 209, 255, 257, 274, 275, 277, 283 i 286.

M. Torrent, vicari general del bisbe Irurita, que exercia de fet com a bisbe de Barcelona. Sabem que un dels sacerdots que celebraven missa a casa de Joaquim Martí i Rodés era precisament un monjo de Montserrat, el pare Ricard M. Sans, que com explica ell mateix a les seves memòries, hi va entrar en relació a través d'un altre monjo montserratí refugiat a Barcelona, el pare Leandre Mestre.⁹

Més endavant, ens consta la intervenció de Montserrat Martí en les festes de l'entronització de la Mare de Déu de Montserrat, que el 1946 i el 1947 permeteren d'obrir una esclatxa d'esperança dins la grisa panoràmica de la primera postguerra. Segurament hi va actuar amb els Oblats i amb la Lliga Espiritual, però s'arriscà també a accions més perilloses, algunes que ara ens semblen molt innocents, com ara fomentar la impressió clandestina de programes o d'estampes en català —per a primeres comunions i altres ocasions similars—, i d'altres d'un to més subversiu, com ara la confecció, juntament amb la seva companya a l'Institut Maria Riera Llorca, d'una gran bandera que va ser penjada a la Gorra Frígia de Montserrat el mateix dia de l'entronització, tot plegat amb la compllicitat de Florència Ventura, la dona de Josep Benet, antic escolà de Montserrat i amic íntim de la Montserrat, companya imprescindible de l'època de la clandestinitat, en la qual Benet tingué un paper tan important.¹⁰

Ja abans, a partir de 1941, Montserrat Martí havia de col·laborar en una tasca que aleshores no tenia res a veure amb Montserrat, però que sí que s'hi integraria, quan ella ja havia perdut el vigor i gairebé no era capaç d'adonar-se'n. Va treballar a les ordres llunyanes del mecenes Rafael Patxot i Jubert, primer per posar en ordre la seva rica biblioteca, devastada per les malvestats de la Guerra, i després per ordenar els materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, una iniciativa posada en marxa a l'Orfeó Català gràcies a la iniciativa i al mecenatge de Patxot, però interrompuda igualment per la Guerra. Aquests materials, bona part dels quals foren enviats posteriorment a Suïssa, arribaren a Montserrat el 1991, cedits per la família Patxot.¹¹

He parlat ja d'alguns monjos de Montserrat que havien tingut relació amb la família Martí durant la Guerra. No eren, però, ni de bon tros els únics coneguts de la Montserrat i de la seva família quan el seu germà va decidir d'entrar al monestir i durant els anys successius. A l'Arxiu de Montserrat he trobat unes notes manuscrites de Joaquim

9. Ricard M. SANS, *Montserrat 1936-1939: Episodis viscuts*, Barcelona, 1984, p. 209.

10. Per a les múltiples activitats clandestines de Josep Benet, vegeu la *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*, Barcelona, 1991.

11. Entre l'escassa documentació sobre l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya que hi ha a Montserrat, trobem uns inventaris del material recuperat després de la Guerra, que deuen correspondre a aquesta feina de Montserrat Martí.

Martí i Rodés, amb una extensa llista de les seves anades a Montserrat, moltes amb la resta o una part de la família, des del 30 de maig de 1939 (hi precisa que es tracta de la «I^a Romeria [probablement de la parròquia de la Concepció de Barcelona] i I^a vegada després Guerra»). Aquestes visites inclouen una neteja de l'ermita de Sant Benet, el desembre de 1939 mateix, durant la qual els Martí foren rebuts i beneïts per l'abat Antoni M. Marcet. A partir del 1940, tota la família passava la setmana santa a Montserrat, en contacte molt estret amb la comunitat i en un clima religiós molt profund. Ho sabem no solament a través de les brevíssimes notes de Joaquim Martí, sinó sobretot a través d'uns dietaris extensos del seu fill Jordi, dedicats exclusivament a les quatre setmanes santes que passaren a Montserrat abans del seu ingrés al monestir, i d'un dietari del pare, més general, corresponent al 1943.¹² D'altra banda, el germà Carles M. Solà, que era del mateix barri dels Martí, em conta que amb molts monjos, com ell mateix, es coneixien de la parròquia de la Concepció i me'n dóna una llarga rastellera. Amb algun, com el pare Jordi Pinell, futur primer consiliari de *Serra d'Or*, l'amistat anterior havia estat especialment estreta, ja que tant ell com la Montserrat pertanyien al grup Estudi, del carrer de Sant Pau.¹³ No és estrany, doncs, que la Montserrat, amb la seva simpatia i el seu activisme inexhaurible, fos al monestir una persona com de casa, amb la qual sempre es podia comptar i que comptava també amb el monestir quan li convenia per a les seves necessitats de l'Institut d'Estudis Catalans, però també per a les tasques més amagades i més perilloses d'ajut als presos polítics i d'activitats en el Grup de Drets Humans o el Grup Sant Jordi.

Tampoc no és estrany que Montserrat Martí, bibliotecària i coneguda per preparar detallades bibliografies de membres de l'Institut, fos escollida pels seus amics Max Calner i Ramon Bastardes, amb el suport del pare Pinell i de la resta d'integrants del consell de *Serra d'Or*, en la segona i definitiva etapa iniciada al final de 1959, per redactar-hi cada mes la bibliografia catalana que anava apareixent, tant als Països Catalans com a l'estranger. Es tracta d'un esforç ingent, que va durar des del 1960 fins al 1993, gairebé fins al final dut a terme en solitari,¹⁴ sense cap col·laboració de les editorials ni dels autors i amb mitjans materials que no passaven d'una estilogràfica i una màquina d'escriure no gaire moderna. No cal dir que es tracta d'una de les seccions més valorades de *Serra d'Or*, en un moment que la producció editorial en català era molt més restringida que no pas

12. Aquesta documentació és ara a l'Arxiu de Montserrat, al Fons Lluç Martí i Bas.

13. Per a aquest grup, vegeu Joan Samsó, *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*, vol. 1, p. 195-215. Joan (el futur Jordi M.) Pinell havia fet una lectura de versos a casa de Joaquim Martí i Rodés l'octubre de 1943. A les reunions organitzades per Martí i Rodés s'havia fet també un homenatge a Montserrat el 1945 i una vetllada a la memòria de l'abat Marcet el 1946 (cf. Joan Samsó, *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*, vol. 1, p. 217-219).

14. A partir de 1986 la hi ajudà Oblit Besciria.

ara i que moltes persones teníem interès de seguir-la tan de prop com fos possible. Montserrat Martí publicà també a *Serra d'Or* la bibliografia de Pompeu Fabra (al número que li fou dedicat el desembre de 1963) i una relació d'obres de Josep Carner, el 1965. Al costat d'aquesta feina, en general signada amb inicials, va prestar un altre servei eficaç i abnegat a la revista i als seus lectors, totalment anònim: durant moltíssims anys va redactar els índexs anuals de *Serra d'Or*, d'una enorme utilitat en tractar-se d'una revista consultada constantment.

Montserrat Martí, doncs, va restar molt vinculada amb el monestir de Montserrat durant tota la vida i hi va trobar un lloc per expressar la seva religiositat profunda. Cal remarcar, però, que, sota l'aparença amable i fins i tot de poca cosa, era en realitat una dona forta i lliure, que no abdicava mai del seu sentit crític i que, quan calia, no es mossegava la llengua ni donava el braç a tòrcer. Em sembla molt just que avui l'Institut li reti un homenatge de gratitud, per tota la feina que hi va fer. Sense persones com ella, com el senyor Aramon, com la Maria Riera, com l'Eduard Artells i com alguns altres, avui potser no seríem aquí. Amb tota modèstia, però amb tota decisió, em plau d'afegir-me de tot cor a aquest homenatge, també en nom de tots els bons amics que la Montserrat va tenir al monestir i a *Serra d'Or*, i d'expressar-li el meu agraïment per tot l'afecte que ens va manifestar i pels bells ideals als quals va consagrar, sense dubtar ni un moment, tota la seva vida.

Josep Massot i Muntaner

Membre de la Secció Històrico-Arqueològica